

Efterskrift

Iggers som historiograf

Bernard Eric Jensen

Der er formentlig få historikere, der ville påtage sig den meget vanskelige og krævende opgave det er at fremlægge en nuanceret og kritisk oversigt over nyere retninger indenfor moderne europæisk historieforskning. Som al anden historieskrivning fordrer det ikke blot en masse konkret detailviden men kræver tillige mod og evne til at udskille de store linier i et komplekst historisk forløb. Studiet af historieforskningens udvikling – eller historiografien som denne specialdisciplin traditionelt benævnes – kan udgøre et blandt flere elementer i en periodes bevidstheds- eller ideologihistorie; i så tilfælde rettes opmærksomheden ikke kun mod de professionaliserede former for historisk tænkning, men eksempelvis også mod de folkelige former for historisk bevidsthed og mod brugen af historie i uddannelsessystemet og medierne. Men ud over at bidrage til almene samfundshistoriske analyser har historiografisk forskning en anden, mere fagintern funktion, idet studiet af faghistoriens egen historiske udvikling udgør ét af de centrale felter, hvor historikere udkæmper deres indbyrdes kamp om disciplinens videnskabelige indhold og status. Historiografiske studier er da forsøg på at anvende historievidenskabens teorier og metoder på udforskningen af dens egen historie. Strengt taget kan man selvfølgelig ikke tale om historievidenskabens teorier og metoder i bestemt form, da den som social institution består af forskellige forskningstraditioner, der mere eller mindre åbenlyst står i et konkurrerende og konfliktpræget forhold til hinanden. Historiografiske analyser bliver derfor hyppigt benyttet til at godtgøre hvilken faglig tradition, der skal betragtes og gælde som videnskabelig/uvidenskabelig eller progressiv/regressiv i forsøget på at legitimere ens eget faglige ståsted og afdække svaghederne ved alternative positioner. Historiografi bliver derved i praksis ofte en form for kritisk historievidenskab i den forstand, at den ikke blot vil beskrive og fortælle om, hvad tidligere generationer af historikere har sagt og gjort; den vil tillige skelne mellem, hvad der skal anses for at være videnskabeligt fremskridt, stilstand eller direkte tilbagegang. Men skal dette kritiske perspektiv udgøre en integreret del af historiografisk forskning, så stiller det ikke blot krav til dens udøvere om 'almindelig' faghistorisk kompetence; ideelt set fordrer det også, at der arbejdes med en gennemtænkt og velbegrundet opfattelse af historievidenskabens mål, metode og teori. En sådan opfattelse er nemlig en afgørende forudsætning for, at dommene om

den kvalitative dimension i den faglige udvikling kan gøre krav på at være begrundede domme.

Georg G. Iggers, forfatteren til nærværende fremstilling, hører uden tvivl til blandt nutidens mest veletablerede forskere af nyere europæisk historieforskning. I mere end tre årtier har han været optaget af at studere de fremherskende former for professionaliseret historisk tænkning i tiden siden det 18. årh. Som historiograf slog han for alvor igennem med værket *The German Conception of History. The National Tradition from Herder to the Present* (1968),¹ en analyse af samspillet mellem politik og videnskab i den dominerende skole indenfor tysk faghistorie. Denne analyse er stadigvæk et af standardværkerne om tysk historisme. Siden da har han udvidet sit interessefelt til også at omfatte de mest betydningsfulde nyere skoledannelser i moderne historieforskning. Hans første forsøg på at forklare faghistoriens nuværende krise samt skitsere de måder, på hvilken krisen blev søgt overvundet, blev gjort i en artikel om nutidens vestlige historievidenskab i leksikonet *Sovjetsystem und demokratische Gesellschaft*.² Moderne faghistorie blev her beskrevet som en åben og dynamisk videnskab, der var igang med at gennemføre et sæt af afgørende eksperimenter med nye metoder og teorier. Selvom teoretisk pluralisme og metodisk eklekticisme ifølge denne analyse var blevet væsenskendetegn ved nutidens historieforskning, var Iggers dog fuld af optimisme på fagets vegne, fordi faghistorien synes at stå ved tærsklen til virkelige kvalitative fremskridt i videnskabelig henseende. Hans nyeste bog *Moderne historievidenskab* ligger i direkte forlængelse af denne leksikonartikel og må betragtes som hans første omfattende forsøg på at gøre status over de nye metodiske og teoretiske eksperimenter.³ Samtidig er den fra Iggers' side givetvis tænkt som et indlæg i debatten om faghistoriens videnskabskarakter og udviklingsmuligheder.

I nærværende bog tager Iggers en række faghistoriske forskningstraditioner op til kritisk behandling. Det er derfor sandsynligt, at mange brugere af denne bog vil rejse spørgsmål som: Hvor står Iggers selv i forhold til dette spektrum af positioner? Ud fra hvilke præmisser og kriterier fælder han domme om faghistoriens videnskabelige udvikling? Tilhører han i metodisk og teoretisk henseende en af de her analyserede traditioner eller indtager han en selvstændig position uden for disse skoler? Såvidt jeg kan se, gives der ikke enkle, ligefremme svar på spørgsmål som disse. Men en nærmere analyse af Iggers' studier af historievidenskabens historie kan klarlægge udviklingen i de overordnede synspunkter og interesser, der har virket styrende i hans arbejde som historiograf. Og den kan dermed også belyse, hvorfor det er ganske vanskeligt præcist at placere Iggers selv i en historiografisk sammenhæng.

Oprindeligt var Iggers' primære studiefelt ikke historiografien, men de politiske ideers historie. Hans første bog – en viderebearbejdning af dissertationen fra 1951 – bærer titlen *The Cult of Authority. The Political Philosophy of the Saint-Simonians. A Chapter in the Intellectual History of Totalitarianism* (1958). Såvel titlen som indholdet antyder de politiske og sociale erfaringer, der i første omgang stimulerede og strukturerede hans intellek-

tuelle arbejde. Iggers er af fødsel tysker, født i Hamborg 1926, men emigre-rede i 1938 med sine forældre til USA, hvor han gennemgik sin universitets-uddannelse. Det var tydeligtvis oplevelserne fra opholdet i det fascistiske Tyskland, der udgjorde den afgørende personlige erfaringsbaggrund for hans tidlige studier. Det centrale sigte med ovennævnte værk var at blotlægge nogle væsentlige idémæssige forudsætninger for de autoritære statsformer i det 20. årh. Selvom han ikke her forsøgte at etablere direkte sammenhænge mellem på den ene side saint-simonisternes anti-demokratiske og autoritære tænkning og på den anden tysk-italiensk fascisme og stalinistisk kommunisme, var det af største vigtighed for ham at pointere de mange slående lighedspunkter i deres forståelse af politik, videnskab og samfund. Samtidig distancerede han sig markant fra disse autoritære tænkemåder ved at mod-stille dem med politiske idealer fra den liberal-demokratiske tradition, han havde lært at kende gennem opholdet i USA.

Da Iggers fra slutningen af 50'erne begyndte at blive mere optaget af egentlige historiografiske studier, lå dette idémæssigt i klar forlængelse af det tidligere arbejde om autoritære former for politisk tænkning. Gennem disse studier ville han klarlægge hvilke moderne historiefilosofier, der undergravede eller direkte afviste den liberale historieopfattelse og fremskridts-tro. Han ville her påvise, hvorledes historie var blevet brugt til at bekæmpe og modarbejde demokratiet gennem en afvisning af troen på mennesket som et ansvarligt fornuftsvæsen. Den første af disse studier analyserede det anti-demokratiske og kulturpessimistiske grundsyn i tolkningen af historien hos Spengler, Toynbee, Danilevski, Sorokin, Berdyaev og Schubart, medens den næste søgte at vise, hvorledes tyske historikere og eksistentialistiske historie-filosoffer havde bidraget til, at troen på et fremskridt i historien var blevet undermineret.⁴ Gennem disse studier fik Iggers så at sige identificeret, hvem han kunne betragte som henholdsvis fjender og allierede i kampen for beva-relsen af fremskridts troen og dermed den liberal-demokratiske styreform. Mens den form for erkendelsesrelativisme og værdinihilisme, der blev doce-ret især i mellemkrigstidens Tyskland, blev gjort til hovedmodstanderen, betragtede han naturretstænkningen og oplysningsfilosofien som sine pri-mære allierede.

Iggers' mål var på dette tidspunkt ikke kun politisk at bekæmpe de intel-lektuelle strømninger, der direkte eller indirekte havde fremmet fascismens opkomst og udbredelse. Hans historiografiske studier var tillige tænkt som forsøg på at opstille et nyt videnskabeligt forsvar for den liberale frem-skridts tro. Et effektivt idémæssigt bolværk mod autoritære systemer som de fascistiske krævede ifølge Iggers, at man kunne godtgøre eksistensen af ra-tionelle og objektive normer for politisk og moralsk handlen – normer, der i sidste instans skulle begrundes i menneskets natur. For kun under forudsæt-ning af at sådanne normer eksisterede, kunne man virkelig tilbagevise den opfattelse, at eksempelvis nazisternes jødeudryddelser skulle godtages eller i det mindste tolereres som legitime indenfor rammerne af en bestemt histo-risk betinget moralkodex. Man kan sige, at Iggers her søgte at konfrontere historievidenskaben med de politiske og moralske problemer, som Nürnberg-

processerne havde rejst, og han gjorde sig ved samme lejlighed til talsmand for en politisk engageret historieforskning. Den centrale udfordring bestod ikke så meget i påvisningen af et videnskabeligt eller teknologisk fremskridt, da mange kritikere af fremskridtstanken var villige til at anerkende eksistensen af et sådant. Det virkelige problem for Iggers bestod i at godtgøre eksistensen af et fremskridt på det moralske og værdimæssige plan, hvilket igen implicerede, at han kunne påvise eksistensen af fællesmenneskelige normer for at vurdere historisk forandring kvalitativt. Noget egentlig forsøg på at begrunde eller påvise eksistensen af et sådant moralsk fremskridt i den hidtidige historiske udvikling udarbejdede han dog ikke på dette tidspunkt. Afhandlingen *The Idea of Progress: A Critical Reassessment* (1965) begrænsede sig stort set til en udredning af de problemer, som en ny teori om fremskridtet måtte løse, og må primært tolkes som hans første større videnskabelige programmerklæring.

The German Conception of History (1968) skulle udgøre et første skridt på vejen til indfrielsen af dette program. Værket blev af Iggers præsenteret som en integreret del af et større projekt, der skulle kortlægge de funktioner, som fremskridts- og forfaldstanken havde udfyldt i forskellige konkrete historiske sammenhænge. Endemålet for projektet var at fremlægge en generel og principiel diskussion af fremskridts- og forfaldstankens holdbarhed; han ville altså her tage stilling til, om det videnskabeligt set var muligt at påvise fremskridt i erkendelses- og værdimæssig henseende. Analysen i *The German Conception of History* foruddiskonterede dog resultatet af denne analyse i den forstand, at den politiske og videnskabsteoretiske kritik af historismen implicit forudsatte, at hverken historisternes erkendelses- eller deres værdirelativisme kunne betragtes som holdbare positioner i videnskabelig forstand. Iggers' engagerede forsvar for den liberale videnskabs-, samfunds- og historieopfattelse bestod kun i et mangesidet angreb på de tyske historister og omfattede ikke noget forsøg på positivt at begrunde holdbarheden af sit eget ståsted. Man kan derfor med god ret sige, at hans kritik af historismen for så vidt var et forsøg på at overvinde historismens relativisme uden at præsentere en alternativ løsning på historisternes problemer. Samtidig må det dog understreges, at han ikke på dette tidspunkt forsøgte at fortrænge disse problemer, men stillede en alternativ løsning i udsigt, når det store projekt på fremskridtproblematikken var blevet ført til ende.

Iggers havde sat sig to overordnede mål med historismebogen: dels skulle historismens egentlige væsen klarlægges, og dels skulle grundene til dens indre opløsning lægges for dagen. Med hensyn til det første problem ville han påvise, at historismen som faghistorisk skole ikke kun var kendetegnet ved et fælles metode- og videnskabssyn; af mindst lige så stor betydning var dens værdifilosofi og statsopfattelse. Kun når historisternes forståelse af henholdsvis erkendelse, moral og politik blev sammenholdt, kunne man ifølge Iggers begribe det virkeligt væsentlige i historismen. Den var nemlig ikke blot en videnskabelig forskningstradition, men fungerede tillige som en slags ideologi for det dannede tyske borgerskab, hvilket satte sit umiskendelige

præg på historisternes syn på historien. Den aristokratisk-elitære holdning slog især igennem i deres syn på staten. De opfattede staten som et individ og forstod den som udtryk for et højere ideelt-moralsk princip. Statens magtudøvelse på både det udenrigs- og indenrigspolitiske plan fik følgende tillagt en egen etisk værdi, og staten blev derved gjort til et mål i sig selv og ikke opfattet som en institution til beskyttelse af borgernes ejendom og rettigheder således som i den liberale tradition. Historisternes værdifilosofi havde derudover fjernet det traditionelle grundlag for en legitim kritik af statsmagtens aktiviteter, idet den forkastede naturretstænkningens idé om fællesmenneskelige normer for politisk og moralsk handlen. Denne værdifilosofi var blevet opbygget i direkte polemik med oplysningstidens fornufts-idealer og fremskridtstro. Historisterne afviste, at enkeltindivider og kollektive institutioner kunne bedømmes på grundlag af almene og dermed eksisterende normer, da alle historiske fænomener var individuelle kulturbetingede størrelser, der besad en egen iboende værdi. Følgelig udgjorde abstrakte, almene begreber heller ikke det adækvate medium for erkendelsen af historiske personer og forhold. Ville man opnå virkelig erkendelse af historiske fænomener – dvs. forstå dem i deres individualitet – så fordrede det ifølge historismens doktrin, at historikeren benyttede sig af en intuitiv, anskuende form for erkendelse, der var væsensforskellig fra abstrakt begrebstænkning.

Forud for den første verdenskrig var der kun meget få etablerede faghistorikere, der havde forsøgt at problematisere eller direkte kritisere historismens videnskabs- og samfundssyn. Men erfaringerne fra verdenskrigen og dens følger udløste en krise, der førte til en begyndende kritik af den historistiske arv, men især til en gennemført radikaliserings af dens erkendelses- og værdifilosofi. Selvom de fremtrædende historikere fra det 19. årh. havde afvist almene moralske normer og fremhævet tidsepokernes og nationaliteternes egenart, havde de alligevel fastholdt forestillingen om historien som en objektiv proces, i hvilken folkeslagenes historier indgik som dele af menneskehedens fælles historie. Blandt grundantagelserne for den klassiske historisme hørte således også ideen om historien som en meningsfuld helhed. Men da denne forestilling efterhånden blev opgivet i mellemkrigstiden, begyndte man at drage de logiske konsekvenser af historisternes indsigter, og historismen udviklede sig til en relativitetens filosofi. Hvis al erkendelse og alle værdier var individuelle og historiske, så fandtes der ingen stabile holdepunkter i historien. Eftertrykket blev lagt på menneskets egen radikale historicitet. Opmærksomheden blev rettet mod erkendelsens historiske og subjektive betingethed og mod værdiernes anarki og relativitet. Tilbage var kun en uafvendelig kamp mellem forskellige historisk betingede livsanskuelser. Historismen bidrog på denne måde til at nedbryde modstandskraften mod den opdukkende fascisme i Tyskland. Dette var kernen i Iggers' analyse af historismens indre opløsning og forfald. Hvis man såvel videnskabeligt som politisk ville overvinde denne form for erkendelsesrelativisme og værdinihilisme – blev det fremhævet i konklusionen – så var det bydende nødvendigt, at man igen seriøst begyndte at arbejde med forestillingen om stabile holdepunkter i den historiske proces. Mere præcist fore-

slog han, at den klassiske liberale idé om konstante elementer i menneskets natur blev taget op til fornyet undersøgelse i et forsøg på at begrunde muligheden af såvel objektiv erkendelse som fælles handlingsnormer. Det var blandt andet dette problemkompleks, som Iggers havde planlagt at viderebearbejde i projektet om fremskridts- og forfaldstanken.

The German Conception of History er for så vidt typisk for den form for idéhistorie, som mange liberale historikere i USA producerede i efterkrigstiden. Gennem idéhistoriske analyser ville de påvise, at udviklingen i Tyskland var kommet ind på et skæbnesvangert vildspor, fordi man dér havde vendt ryggen til Vestens liberale politiske og videnskabelige principper.⁵ Men det er også værd at understrege, at selvom Iggers i dette værk optrådte som en engageret og skarp kritiker af historismen, var hans egen forskningspraksis egentlig ikke væsensforskellig fra historisternes. Værkets opbygning og struktur var tydeligvis præget af den organismetænkning, som historisterne havde anvendt ved studiet af historien. Hans historiesyn og den anvendte metode adskilte sig heller ikke afgørende fra den af f.eks. Meinecke dyrkede *Ideengeschichte*. Som et stykke idé- eller teorihistorie var historismebogen på mange måder traditionel. I den analyseredes stort set kun de førende historisters formulerede standpunkter, dvs. deres metodiske og teoretiske selvforståelse. Derimod indeholdt den ikke noget forsøg på at analysere historikernes forskningspraksis eller indholdet af deres realhistoriske undersøgelser. Heller ikke universiteterne, der udgjorde de institutionelle rammer, historisterne virkede i, blev underkastet en nærmere undersøgelse. Og selvom Iggers ofte fremhævede historismens ideologiske funktion, forsøgte han ikke at belyse eller fastslå, hvilken rolle akademikerne som social gruppe konkret havde spillet i samtidens politiske og sociale konflikter. Kun på ét punkt brød han virkeligt i teori og praksis med den historistiske tradition, idet han bedømte historismens videnskabelige og politiske fortjenester ud fra liberale erkendelses- og værdinormer, der ikke var historisternes egne.⁶

Iggers følte sig dog få år senere nødsaget til offentligt at distancere sig fra den optimistiske selvsikkerhed, med hvilken han tidligere havde forsvaret et liberalt videnskabs- og samfundssyn. Da anden udgave af *Deutsche Geschichtswissenschaft* udkom i 1972, var bogen blevet udvidet med et efterskrift, der havde form af en selvkritik. Især Vietnamkrigen, racekonflikterne i USA samt studenteroprøret havde fået ham til at se med kritiske øjne på den institutionelle struktur i de liberale demokratier i Vesten. Han følte sig ikke længere sikker på, at strukturen i et liberalt kapitalistisk samfund ville være i stand til at fjerne den eksisterende sociale uretfærdighed og skabe en bred, almen politisk konsensus. Denne politiske re-orientering har tillige fået konsekvenser for hans faghistoriske ståsted. Dog er det vanskeligt mere nøjagtigt at bestemme hans placering i det faglige spektrum af positioner, da hans egne udtalelser peger i modstridende retninger. På den ene side blev det i efterskriftet eksplicit fremhævet, at han fortsat tilsluttede sig den kritiske rationalisme – en betegnelse, der normalt henviser til Popper-skolens standpunkt indenfor videnskabsteorien. Denne tilslutning til kritisk

rationalisme er for så vidt forståelig, da der trods nogen uenighed med Popper er klare lighedspunkter mellem den politiske intention bag historismebogen og Poppers *The Open Society and Its Enemies* (1945). Men samtidig lagde Iggers sig tæt op af Wehler, hvis forståelse af historievidenskabens mål og metoder var direkte inspireret af Frankfurterskolen, der har været blandt de mest markante kritikere af Poppers videnskabs- og samfundsfilosofi. Givet er det imidlertid, at Iggers' arbejde i begyndelsen af 70'erne var styret af ønsket om at se faghistorien udvikle sig til en form for kritisk samfundsvidenskab, der var væsensforskellig både fra den traditionelle vestlige forestilling om værdifri videnskabelig forskning og fra den marxistiske tese om direkte partisk videnskab.⁷

På denne baggrund kunne man have forventet, at Iggers for alvor i løbet af 70'erne ville have investeret sine kræfter i virkeliggørelsen af sit program om at udarbejde et alment teoretisk grundlag for en kritisk historieforskning. Men i stedet for at videreføre det stort anlagte projekt om fremskridts- og forfaldstanken, der netop sigtede mod etableringen af et videnskabeligt og politisk alternativ til historismen, har han tilsyneladende simpelthen opgivet dette projekt. Den intime sammenhæng mellem politisk tænkning og historisk forskning, der tidligere kendetegnede alle hans studier, er nu trådt mere og mere i baggrunden. Trods det at han fortsat på det programmatisk plan fastholder ideen om, at historiografiske studier skal udgøre en integreret del af en kritisk samfunds- og kulturhistorie (jf. s. 37), så synes dette programpunkt nu stort set tømt for specifikt indhold. Forestillingen om stabile holdepunkter i den historiske forandring, der tidligere blev anset for at være grundlaget for et kritisk samfunds- og videnskabssyn, bliver nu direkte afvist. I modsætning til tidligere har han ikke længere noget ønske om at udarbejde en normativ antropologi i forlængelse af naturretstænkningen og oplysningsfilosofien og betoner nu selv erkendelsens og værdiernes radikale historicitet på samme måde som historikerne, hans tidligere hovedmodstandere. Ligeledes indtager han et nærmest klassisk historistisk standpunkt, når han så stærkt betoner, at fortiden hverken må vurderes ud fra nutidens politiske og moralske normer eller tolkes ud fra bestemte udviklingsskemaer, da noget sådant vil ødelægge sansen for den historiske virkelighed (jfr. s. 137). Da han som faghistoriker heller ikke længere er villig til at fremlægge eller forsvare bestemte politiske principper eller idealer, bliver det yderst vanskeligt at forstå, hvorledes han forestiller sig, at historieforskningen som videnskabelig disciplin kan opfylde en kritisk funktion i nutidens samfund.

Den centrale vanskelighed ved at indkredse og bestemme Iggers' egen faghistoriske position skyldes – så vidt jeg kan skønne – at han både vil blæse og have mel i munden. Eller sagt på en anden måde: han eksemplificerer udmærket selv problemerne i den teoretiske pluralisme og metodiske eklekticisme, som han så ofte har fremhævet som et væsenskendetegn ved moderne historievidenskab. Når Iggers anvender termerne 'pluralisme' og 'eklekticisme' har de en klar positiv valør; de bruges til at beskrive en åben fordomsfri holdning til videnskabelig forskning, der gør én villig til at lære

af andres arbejde, selv ens faglige modstandere.⁸ Uden at det på nogen måde skal bestrides, at en sådan holdning bør udgøre et kerneelement i al videnskabeligt arbejde, må det dog fremhæves, at begreber som 'pluralisme' og 'eklekticisme' også ofte med god grund bruges med en distinkt negativ valør. De bruges da til at beskrive en manglende vilje til at tage standpunkt, der i værste fald bliver et skalkeskjul for holdningsløshed og faglig relativisme.

Iggers opfatter og præsenterer selv *Moderne historievidenskab* som kritisk historiografi. Brugen af adjektivet 'kritisk' er for så vidt berettiget, som bogen også omfatter forsøg på at klarlægge såvel styrken som svagheden ved de faghistoriske positioner, den behandler. Men i sidste instans er han ikke villig til at afklare sin egen stillingtagen til afgørende konfliktpunkter, der adskiller de behandlede faghistoriske traditioner. I stedet for afslutningsvis at tage metode- og teorikonflikterne op til en principiel drøftelse og en egentlig faglig stillingtagen, bliver værkets konklusion efter min mening et utilfredsstillende og utroværdigt harmoniseringsforsøg.⁹ I sig selv er forsøg på at harmonisere eller – mere præcist – at overvinde konflikterne mellem forhåndenværende positioner en væsentlig opgave og udgør et centralt led i fagets videreudvikling. Men hvis et sådant harmoniseringsforsøg ikke omfatter en redegørelse for, hvorledes konflikterne kan overvindes, eller i det mindste søger at godtgøre, at eksisterende modsætninger i virkeligheden blot er pseudokonflikter, bidrager det på ingen måde til yderligere afklaring eller løsning af problemerne; det bidrager snarere til en uheldig og ufrugtbar problemfortrængning. Et eksempel på Iggers' utilfredsstillende harmoniseringsforsøg er hans stillingtagen til spørgsmålet, om faghistorien skal være en værdifri eller en kritisk-normativ videnskab – et problem, der har stået centralt i debatten i det sidste årti.¹⁰ Konflikten mellem Annalestraditionen, hvor hovedtendensen har været en fastholdelse af idealet om værdifri videnskabelig forskning, og de marxistiske og ikke-marxistiske historikere, der åbent erklærer, at faghistorien har et politisk engagement og skal bidrage til virkeliggørelsen af et fornuftigere samfund, ophæver han ved uden videre argumentation at erklære dem for positioner, der gensidigt supplerer hinanden. Denne harmonisering kan dog kun gennemføres ved dels ikke at tage de respektive positioner helt alvorligt og dels indirekte tømme dem for et nogenlunde præcist indhold. Hos Iggers bliver eksempelvis tesen om historie som kritisk samfundsvidenskab reduceret til, at konflikterne i samfundet sætter grænser for en værdifri historieforskning, dog uden at det præciseres, hvori disse grænser består, eller i hvilken forstand faghistorien stadig har et handlingsorienteret politisk engagement (jf. s. 137). Kritisk historievidenskab er således i Iggers' version stort set blevet et tandløst begreb, der ikke har meget til fælles med marxistiske og ikke-marxistiske forsøg på at godtgøre, at politisk engagement ikke udelukker objektiv erkendelse, men snarere udgør en grundbetingelse for virkelig videnskabelig forståelse af den historiske udvikling. Mange anfægter holdbarheden af en sådan erkendelses- og videnskabsopfattelse, men den faglige diskussion og afklaring fremmes

ikke ved harmoniseringsforsøg, der fjerner konturerne ved de stridende positioner.

Iggers opfatter givetvis ikke sit eget pluralistisk-eklektiske standpunkt som en form for relativisme, da kampen mod såvel erkendelses- som værdirelativismen har løbet som en rød tråd gennem hele hans akademiske forfatter-skab. I nærværende bog føres denne kamp videre i form af et opgør med Hayden Whites tese fra bogen *Metahistory* (1973), hvor der argumenteres for, at historieforskningen hverken er eller kan være en videnskab, da det ikke er muligt at opstille kriterier for at skelne mellem videnskabelig historieforskning og spekulativ-æstetisk historiefilosofi, og at valget mellem fag-historiske positioner følgelig kun er et udtryk for moralsk-æstetiske eller ideologiske præferencer, der ikke kan gøre krav på at repræsentere en særlig form for rationel erkendelse. I sig selv er det prisværdigt, at Iggers her forsøger at tage Whites radikale udfordring til faghistorien op til behandling, da dette opgør er tænkt som et forsvar for historievidenskaben som en form for rationel virkelighedserkendelse. Den fremlagte argumentation mod White finder jeg derimod hverken særligt overbevisende eller virkelig kohærent. Selvom Iggers ligesom White fremhæver de sociale og ideologiske interessers fundamentale rolle i historieforskningen, mener han dog at kunne tilbage-vise dennes tese, fordi der trods alt findes afgørende fællestræk i faghisto-rikeres forskningslogik, der muliggør rationel dialog og intersubjektiv efter-prøvelse af historiske udsagn. Vægten af dette betydningsfulde modargu-ment undermineres dog mere eller mindre fuldstændigt senere, når han som konklusion helt alment erklærer, at videnskabelig forskning på ingen måde må eller skal føre til enighed i metodeopfattelsen og i synet på historien (jf. s. 137) – et udsagn, der ganske vist er helt i overensstemmelse med Iggers' eget pluralistisk-eklektiske standpunkt, men som på den anden side kun med vanskelighed kan skelnes fra egentlig erkendelsesrelativisme. Her-til kommer, at han i *Moderne historievidenskab* eller hans andre skrifter ikke kan siges at have gjort virkelige forsøg på at påvise eksistensen af eller tematisere indholdet af den fælles faghistoriske forskningslogik, der kunne specificere rammerne og normerne for den rationelle dialog blandt histori-kere. Jeg tror ikke, at nogen vil bestride, at der rent faktisk foregår en fag-lig dialog og debat på tværs af ideologiske og fagpolitiske skel. Men skal dette benyttes som hovedargumentet i en videnskabelig debat, forudsætter det, at man virkelig søger at klarlægge, hvordan en sådan dialog og debat både er mulig og ofte udbytterig, trods det at de implicerede parter forstår sig selv som repræsentanter for radikalt forskellige videnskabs- og historie-opfattelser. Iggers' egne udsagn om fælles forskningslogik og rationel dialog virker uklare og vage, især når man tager i betragtning, at han i årevis har beskæftiget sig indgående med den klassiske og nyere historieteoretiske de-bat. For eksempel er det et hovedpunkt hos Iggers, at faghistoriske teoridan-nelser skal være empirisk verificerbare og intersubjektivt kontrollerbare for at kunne anses for at være videnskabelige, men han giver ikke den mindste antydning af, hvorledes dette skal gøres, eller af en egentlig indholdsbe-STEMMELSE af dette krav. Hermed antydes tillige en gennemgående mangel

ved hans historiografiske studier: han er teoriehistoriker, uden samtidig at være teoretiker – dvs. han har aldrig for alvor engageret sig i systematisk-teoretiske studier af forskningsprocessen og dens historisk-socialt betingelser. Dette skyldes muligvis hans pluralistisk-eklektiske standpunkt, men har i hvert fald haft den konsekvens, at de styrende begreber i de historiografiske analyser mangler den begrebsstringens, han ellers selv værdsætter hos andre. Det gælder de overordnede begreber om hermeneutisk, nomotetisk og dialektisk historieforskning, men også centrale begrebspaar som videnskab og ideologi, empiri og teori, struktur og begivenhed bruges nærmest som vage dagligsprogsudtryk.

Mens Iggers således ikke kan siges at have nået frem til en afklaring og præcisering af det teoretiske grundlag for sit faghistoriske ståsted i løbet af 70'erne, har hans historiografiske forskningspraksis ændret sig betydeligt siden 60'erne. Han betragter stadigvæk historieforskningen ud fra en primær idé- og teoriehistorisk synsvinkel, men forsøger samtidig langsomt at virkeliggøre det program, der blev opstillet i efterskriftet fra 1972, nemlig at skrive historievidenskabens socialhistorie, der skal omfatte såvel dens sociale grundlag som dens sociale funktioner. Sammenlignet med historismebogen tager Iggers i nærværende fremstilling væsentligt mere hensyn til faghistoriens institutionelle rammer og sociale rekruttering, til faginterne konflikter og samspillet med tidshistorien, men han er ikke desto mindre stadig langt fra sit ideal om at se historiografiske studier integreret i en samfunds- og kulturhistorie. Dog er den mest markante forskel, at medens metodelære, historieteori og værdifilosofi stod i centrum i historismebogen, er disse nu placeret mere i baggrunden til fordel for analyser af historikernes realhistoriske undersøgelser – noget der efter min mening afgørende øger bogens brugsværdi. Denne tyngdepunktsforskydning har ydermere haft den væsentlige fortjeneste, at samspillet mellem almene metodisk-teoretiske refleksioner og specifikke realhistoriske undersøgelser nu er blevet et helt centralt og gennemgående tema i analysen, hvis hovedkonklusion er, at moderne historievidenskab kendetegnes ved to tendenser: dels søger den at sammenknytte struktur- og begivenhedshistoriske analyser, og dels er den blevet en teoriformidlet form for historieforskning.

Sammenligner man derefter Iggers' egen forskningspraksis med, hvad han selv anser for at være de mest lovende og positive tendenser i nutidens historievidenskab, må der imidlertid konkluderes, at denne forskningspraksis er ganske traditionel efter hans egen målestok. I *Moderne historievidenskab* gøres der intet forsøg på at etablere egentlige sammenhænge mellem menneskers aktive og bevidste handlinger (begivenhederne) og de socio-historiske forhold (strukturene). Det er værd at bemærke, at når Iggers i fremstillingen kommer ind på dette forhold, bruger han som oftest termen 'afspejling' – et begreb, der ikke formidler indsigt i forholdet mellem videnskabelig virksomhed og andre socio-historiske begivenheder og forhold ud over at antyde på en vag måde, at der er en sammenhæng. Hans nyeste bog kan heller ikke betragtes som et eksempel på teoriformidlet historiografisk forskning, da generelle systematiske teorier fra eksempelvis videnskabsteorien

eller videnssociologien ikke er blevet anvendt til en strukturering af undersøgelsens problemstillinger, til en definering af dens grundtermer eller til en skitsering af en forklaringsmodel. Men selvom *Moderne historievidenskab* således ikke kan siges at repræsentere et metodisk eller teoretisk nybrud indenfor historiografisk forskning, er den ikke desto mindre en yderst nyttig og betydningsfuld bog. Den giver den – mig bekendt – mest righoldige og nuancerede oversigt over nyere retninger indenfor europæisk historieforskning og er tillige en bibliografisk guldgrube. Derudover formidler den vigtige indsigter i nogle af de mest centrale problemkomplekser, der optager nutidens faghistorikere, samtidig med at den formår at opridse afgørende frontstillinger i den faglige debat.

Egentlig skal man vel ikke overraskes over, at Iggers fortsat arbejder indenfor rammerne af den traditionelle form for berettende historieskrivning, da en analytisk teoriformidlet historiografi endnu er i sin vorden. En analytisk tilgang til studiet af historievidenskabens historie er forsøgt udviklet i 70'erne, men er stadigvæk mere undtagelsen end reglen. Også i Skandinavien findes der interessante eksempler på sådanne forsøg; pioneren her var den svenske historiker Birgitta Odén, der på denne måde søgte at komme ud af det dødvande, som en langvarig debat om Lauritz Weibulls rolle og placering i svensk historieforskning var kommet ind i. I denne sammenhæng argumenterede hun for nødvendigheden af en teoriformidlet historiografisk forskning på følgende måde:

»Historikere har lang, professionel erfaring i at strukturere problemer om social forandring og i at fiksere faktorerne i sådanne forandringsforløb, således at de kan blive gjort til genstand for en frugtbar videnskabelig debat – en diskussion om alternative og logisk set konkurrerende forklaringer. Den aktuelle diskussion [om L. Weibull] har på sin side et indslag af vilkårlighed, der gør den temmelig ufrugtbar. Hver og en af os der deltager i debatten har tydeligtvis et højst privat syn på, hvorledes forskning går til, og hvad som er vigtigt for at forstå og forklare en forsker i en kreativ og nyskabende situation. Der findes tydeligtvis ingen konsensus blandt historikere om, hvilke faktorer er relevante og hvad der i virkeligheden skal forklares i et historiografisk forandringsforløb. Almindelig 'common sense' giver os helt enkelt ingen ledetråd for vor problemformulering. Spørgsmålet bliver da, om andre videnskaber kan forsyne os med begreber og teorier, som kan hjælpe os til at strukturere problemet og stille de rette spørgsmål til et rigt og ofte modsigelsesfyldt materiale.«¹¹

Odén tog sit udgangspunkt i Kuhns paradigmatheori i forsøget på at fremlægge en mere analytisk og stringent tilgang til historiografien. Men i modsætning til Iggers – der nok anvender Kuhns paradigmebegreb, men aldrig gør det til et egentligt analyseinstrument – har Odén forsøgt at udvikle og modificere denne teori på en sådan måde, at den kommer til at udgøre grundstammen i en ny alternativ forskningsstrategi, der kan muliggøre opstillingen af verificerbare hypoteser om, hvorledes en videnskabsdisciplin gennemløber en forandringsproces. For at give en mere præcis bestemmelse af det traditionsoverskridende og skoledannende i L. Weibulls indsats un-

derkastes det samtidige videnskabelige miljø en videnssociologisk analyse. Der skelnes mellem de problemer, som studiet af henholdsvis innovations- og diffusionsfasen bør tage op. I første tilfælde drejer det sig om at bestemme det nyskabende i hele samspillet mellem videnskabsideal, metodeopfattelse, historiesyn samt æstetiske og etiske normer, medens opgaven i det andet tilfælde vedrører, hvorledes det nye paradigme kommer til at omstrukturere det forhåndenværende videnskabelige miljø ved for eksempel at opstille nye krav til forskeruddannelsen og at udgive et nyt tidsskrift.¹² Også i den nyere debat om historievidenskabens udvikling i Danmark har Kuhns paradigmatteori inspireret til forsøg på teoriformidlet historiografisk forskning.¹³

En indbygget begrænsning ved Kuhns paradigmatteori, der også gør sig gældende i Odéns viderebearbejdning, er at den kun formidler opstillingen af videnskabsinterne problemstillinger, hvorimod forholdet mellem videnskabelig virksomhed og andre historisk-socialt aktiviteter og forhold stort set lades ude af betragtning. Der kan derfor også være grund til at nævne et andet interessant forsøg på at udvikle en teoriformidlet videnskabshistorisk forskning, hvor opmærksomheden direkte rettes mod samspillet mellem videnskab og samfund. Forsøget er gjort af den svenske idéhistoriker Sven-Eric Liedman, der vil analysere videnskabsudviklingen med udgangspunkt i den marxistiske basis/overbygningsteori. Uden at benytte en marxistisk afspjælningssteori søger Liedman at klarlægge sammenhængen mellem videnskab og samfund gennem først at skelne mellem en videnskabsdisciplins indre og ydre bestemmelser, for derefter at prøve på at fastslå hvorledes indre og ydre bestemmelser hænger sammen. Ud fra en videnskabsteoretisk betragtning opdeles videnskabens indre bestemmelser i teori og empiri, der refererer henholdsvis til generelle påstande om virkeligheden og iagttagelser af virkeligheden. De ydre bestemmelser inddeles efter, hvorledes videnskaben bliver brugt i samfundet; der skelnes her mellem en materiel, en administrativ og en ideologisk anvendelse. Ud fra denne model bliver den centrale problemstilling: hvorledes påvirker en henholdsvis stor materiel, administrativ og ideologisk anvendelse af videnskaben en disciplins orientering mod teori og empiri? Med disse distinktioner søger Liedman at påvise, at materiel og administrativ anvendelse styrker disciplinens empiriske orientering og hænger nøje sammen med øget professionalisering og specialisering. Den ideologiske anvendelse derimod styrker orienteringen mod almene teoretiske udsagn om virkeligheden. De humanistiske videnskabs nuværende krise – indbefattet historieforskningens – er ifølge denne analyse en konsekvens af, at den empiriske orientering er blevet stadig stærkere i dette århundrede, hvilket har medført, at disse videnskabs ideologiske anvendelse, der tidligere gav dem livskraft og dynamik, langsomt er blevet undergravet. Denne videnskabshistoriske undersøgelse bruges derefter af Liedman til opstillingen af et handlingsprogram for en ny alternativ form for humanistisk forskning.¹⁴

Mens brugen af systematisk teori kan yde et væsentligt bidrag til opstillingen af alternative forskningsstrategier, betyder teoriformidlet historiografi ikke i sig selv en løsning af alle disciplinens udestående problemer. Da mo-

derne samfundsvidenskab og videnskabsteori på samme måde som historie-forskningen er splittet og opdelt i konkurrerende skoler, vil den historiker, der ønsker at udvikle en teoriformidlet historiografisk forskningspraksis, som regel være konfronteret med problemet om at vælge mellem konkurrerende systematiske teorier. Blot gennem anvendelsen af teorier opstillet i andre videnskaber kan man således ikke undgå problemet om at tage stilling til deres brugbarhed og holdbarhed. Nogle teorier skal prioriteres i forhold til hinanden, andre forkastes; nogle er komplementære, andre uforenelige. For så vidt som valget af systematiske teorier skal kunne begrundes, kommer man heller ikke uden om – enten implicit eller eksplicit – at tage stilling til hvad, der udgør kriterierne for sandhed og dermed for erkendelsesfremskridt. På baggrund af den markante uenighed, der hersker på dette felt, bliver Iggers' egen pluralistisk-eklektiske position på sin vis forståelig, selvom han nok til tider gør en dyd af hvad, der for ham synes at have været en praktisk nødvendighed.¹⁵ I en diskussion af Iggers' position er det vigtigt at skelne mellem en pluralisme i betydningen åbenhed og respekt for andre faglige positioner og en pluralisme, der implicerer, at man ikke fagligt er forpligtet til at bearbejde og tage stilling til afgørende konfliktspørgsmål. I første tilfælde refererer pluralisme til en politisk-institutionel holdning, i det andet til en erkendelses- og videnskabsteoretisk position. Jeg kan helt anerkende behovet for at forsvare pluralismen i den første betydning, især på baggrund af at nye retninger ofte fremsætter deres teorier med en aggressiv skråsikkerhed, der ikke kan begrundes i den fremlagte argumentation. Men et forsvar for pluralisme i den anden betydning bliver egentligt et forsvar for faglig relativisme. Bliver en sådan pluralistisk holdning almindelig accepteret i et fagligt miljø, bidrager den til at mindske behovet for og forpligtelsen til at bearbejde og begrunde de stridende positioner i dybden – et forhold, der på længere sigt må undergrave kvaliteten af den faglige debat. Skelnes der således ikke klart mellem de to betydninger af pluralisme, kan forsvaret for den faglige åbenhed, der er pluralisternes centrale anliggende, let blive til en fornægtelse af, at faghistorikere skal være forpligtet til alvorligt at strides om hvad, der egentlig er sandheden.

NOTER TIL EFTERSKRIFT

- 1 *Deutsche Geschichtswissenschaft*, 1971 er ikke kun en oversættelse af denne bog; den er tillige en anden, udvidet udgave.
- 2 Jf. »*Geschichtswissenschaft A*«, *Sovjetsystem und demokratische Gesellschaft* 2:1968, 924f. eller på engelsk i *Marxism, Communism and Western World* 4:1972, 152f.
- 3 Forsøget skal tilsyneladende videreføres i *Handbook of Contemporary*

Developments in Historical Studies, som Iggers er ved at redigere sammen med H. T. Parker.

- 4 Jf. »The Idea of Progress in Recent Philosophies of History«, *Journal of Modern History* 30:1958, 215–26 og »The Idea of Progress: A Critical Reassessment«, *American Historical Review* 71:1965, 1–17.
- 5 Jf. eksempelvis T. E. Willey »Liberal Historians and the German Professoriat«, *Central European History* 9:1976, 184–97.
- 6 Af større kritiske diskussioner af Iggers' historisme-bog kan der henvises til: L. D. Wurf-gats anmeldelse i *History and Theory* 8:1969, 404–18; A. Loesdau »Die Interpretation der bürgerlichen Geschichtswissenschaft durch Georg G. Iggers«, *Das Argument* 75:1972, 1–17 og J. Rüsen »Überwindung des Historismus?«, *Philosophische Rundschau* 20:1974, 269–86.
- 7 Jf. »Nachwort«, *Deutsche Geschichtswissenschaft*, 1972², 395–408.
- 8 Se eksempelvis hans leksikonartikel om vestlig historievidenskab (jf. note 2).
- 9 Denne harmoniseringstendens er endnu mere udpræget i konklusionen på den engelske udgave, hvor Iggers næsten prøver på at gøre Febvre, Le Roy Ladurie, Wehler, Hobsbawm og Thompson til moderne historievidenskabs gyldne middelvej og fællesnævner i forsøget på dog at finde konturerne af et fælles faghistorisk paradigme. Jf. *New Directions of European Historiography*, 1975, 176f.
- 10 Se A. Schaff *Historie og sandhed*, 1977. Schaff har opsummeret sin position i »Der Streit um die Objektivität der historischen Erkenntnis«, J. Rüsen (red.) *Historische Objektivität*, 1975, 33–47. Se endvidere debatten i antologien redigeret af R. Koselleck m.fl. *Objektivität und Parteilichkeit*, 1977, der også indeholder en ekstensiv bibliografi.
- 11 »Det moderna historisk-kritiske genombrottet i svensk historisk forskning« *Scandia* 41:1975, 6–7 (min oversættelse). Se desuden Odéns andet foredrag »Historia som forskningsproces« sst. 39:1973, 151–58.
- 12 Se monografien Lauritz Weibull och forskersamhället, 1975 og afhandlingen »Scandia – tidskrift för en annan uppfattning«, *Historia och samhället. Studier tillägnade Jerker Rosén*, 1975, 179–208.
- 13 Jf. H. Eriksen m.fl. *Dansk historievidenskabs krise*, 1976; K. K. Kristiansen & J. Rahbek Rasmussen »Brud eller kontinuitet i dansk historievidenskab« *Fortid og nutid* 26:1976, 516–34; E. Ladewig Petersen »Omkring Erik Arup: Struktur og grænser i moderne danske historieforskning (ca. 1885–1955)« *Historisk Tidsskrift* 78:1978, 138–82; I. Floto »Erik Arup og hans kritikere« sst. 78:1978, 474–98; J. H. Tiemroth Erslev – Arup – Christensen, 1978. Også antologien *Tradition, opbrud, formidling* (= Den jyske historiker. Særtryk 1), 1979 indeholder diskussioner af praradigmeteoriens anvendelighed.
- 14 Se primært »Humanistiske forskningstraditioner i Sverige: kritiska och historiska perspektiv« i T. Forser (red.) *Humaniora på undantag?*, 1978. En forkortet dansk oversættelse af denne afhandling findes i *Kritik* 46:1978, 21–71. Se også »Marxism och idéhistoria: en skiss« i K.

Norén (red.), *Människans samhälliga vara. Marxistisk forskningsteori i humanistisk forskning*, 1973, 75–107; »Den historisk-kritiska skolan i idéhistorisk belysning« *Scandia* 41:1975, 249–69; *Den vetenskapliga specialisering* (= Rapport nr. 95 Avdelingen för Vetenskapsteori Göteborg Universitet), 1977. Liedmans store tobinds monografi *Motsatsernas spel – Friedrich Engels' filosofi och 1800-talets vetenskap*, 1977 er også baseret på den nævnte teoretiske model.

- 15 Iggers er langt fra den eneste, der indtager en sådan position. For eksempel har den engelske historiker Lawrence Stone for nylig argumenteret for bevarelsen af metodisk mangfoldighed og ideologisk pluralisme i afhandlingen »History and the Social Sciences in the Twentieth Century«, C.F. Delzell (red.), *The Future of History*, 1977, 3–42. Iøvrigt er Stones afhandling et vigtigt supplement til Iggers' bog, da den behandler mange af de samme problemer ud fra en anden synsvinkel.

Georg G. Iggers

Moderne historievidenskab

**Socialhistorie efter 1945:
Forudsætninger, hovedlinier,
perspektiver**

Oversat af Jens Rahbek Rasmussen

Efterskrift af Bernard Eric Jensen

SUENSON

[1980]